

23. *Світленко С. І.* Особистість і творча спадщина професора М. П. Ковальського в предметному полі теорії історичного пізнання / С. І. Світленко // *Наук. зап. Іст. науки* / ред. кол.: І. Д. Пасічник, Л. -Р. Винар та ін. – Острог, 2008. – Вип. 12. – С. 23–29.

24. *Світленко С. І.* Світ джерелознавства професора М. П. Ковальського / С. І. Світленко // *Історіографічні та джерелознавчі проблеми історії України. Теорія. Методика. Практика: міжвуз. зб. наук. пр.* / ред. кол.: А. Г. Болебрух (відп. ред.) та ін. – Д., 2009. – С. 13–22.

25. *Хеленюк А.* Микола Павлович Ковальський та Любомир Винар (до питання взаємовідносин двох вчених) / А. Хеленюк // *Наук. зап. Іст. науки* / ред. кол.: І. Д. Пасічник, Л. -Р. Винар та ін. – Острог, 2008. – Вип. 12. – С. 44–61.

26. *Швидько Г. К.* Буденна велич вченого і педагога / Г. К. Швидько // *Микола Павлович Ковальський. Ad gloriam... Ad honores... Ad memorandum...* / відп. ред. Г. К. Швидько. – Д., 2007. – С. 20–33.

27. *Швидько Г. К.* Щоб горіла свіча (пам'яті професора М. П. Ковальського) / Г. К. Швидько // *Микола Павлович Ковальський. Ad gloriam... Ad honores... Ad memorandum...* / відп. ред. Г. К. Швидько. – Д., 2007. – С. 12–17.

28. *Яремчук В.* Студентські роки М. П. Ковальського / В. Яремчук // *Осягнення історії: зб. наук. пр. на пошану проф. М. П. Ковальського з нагоди 70-річчя* / ред.: Л. Винар, І. Пасічник. – Острог; Н.-Й., 1999. – С. 18–29.

Надійшла до редколегії 19.12.2011

УДК – 930. 1 (477. 63)

О. В. Леонова

Дніпропетровський національний університет імені Олеся Гончара

ІСТОРИОГРАФІЧНИЙ ПРОЦЕС У РЕГІОНАЛЬНОМУ ВИМІРІ ЯК НАУКОВА ПРОБЛЕМА

У статті проаналізовано погляди вітчизняних учених на проблему історіографічного процесу в регіональному вимірі, а також можливість втілення теоретичного концепту регіональної історіографії у практичних дослідженнях. Автором запропонована власна модель дослідження історіографічного процесу в контексті впливу регіональних соціокультурних факторів та інтелектуальних орієнтирів.

Ключові слова: історіографічний процес, регіональна історіографія, історіографічний синтез, історіографічний регіон, історична самосвідомість, історіографічне районування, модель.

В статье проанализированы взгляды отечественных учёных на проблему историографического процесса в региональном измерении, а также возможность воплощения концепта региональной историографии в практических исследованиях. Автором предложена собственная мо-

дель исследования историографического процесса в контексте влияния региональных социокультурных факторов и интеллектуальных ориентиров.

Ключевые слова: историографический процесс, региональная историография, историографический синтез, историографический регион, историческое самосознание, историографическое районирование, модель.

The article deals with the views of domestic scientists on the issue of historiography process in the regional perspective, and the ability to implement of the theoretical concept of regional historiography in practical research. The author proposed its own model of historiography research process in the context of the impact of regional socio-cultural factors and intellectual orientations.

Key words: historiography process, regional historiography, historiography synthesis, historiography region, historical consciousness, historiography zoning, model.

Дослідження історіографічного процесу в регіональному вимірі є одним зі способів розширення традиційного концепту історіографії, який більшістю вітчизняних істориків представляється сьогодні як вивчення попередніми українськими дослідниками проблем історії України. Таким чином, за рамками української історичної науки залишається велика когорта істориків – дослідників всесвітньої історії та її напрямків, «не українських» за походженням та орієнтаціями істориків, які працювали й створювали свої наукові праці все ж таки на території України. Регіональний підхід дозволяє побачити всю багатомірність, багатоаспектність та різнорівневість явищ і процесів, що стосуються створення та функціонування історичного знання на місцевому та загальному рівнях.

Регіональні підходи до вивчення історичної науки поступово знаходять місце на вітчизняному просторі, що репрезентовано оформленням нових дисциплін – таких, як регіональна історія та регіональна історіографія. Ці підходи представлені у працях І. І. Колесник [5; 6], Т. М. Попової [7–9], Я. В. Верменич [1; 2], О. І. Журби [3; 4], Є. А. Чернова [10; 11], на сторінках спеціалізованої періодики («Регіональна історія України» з 2007 р.), у матеріалах конференцій із відповідної тематики (наприклад, «Регіональне та загальне в історії», Д., 1995), у системі університетських навчальних дисциплін.

Становлення нових напрямів науки нерозривно пов'язане із пошуками адекватних понять та термінологічною плутаниною, розмежуванням предметних сфер з іншими дисциплінами. Автор свідомо уникає таких термінологічних «баталій» з огляду на високий ступінь їх актуалізованості та обговорюваності, проте все ж таки необхідно зупинитись на деяких принципових моментах.

Що стосується генеалогії регіональних досліджень, то регіоналістика була характерна ще для «київської школи» В. Б. Антоновича, а її витoki належать до останньої третини ХІХ ст. [9, с. 35]. Існують і інші думки з цього приводу: наприклад, що «регіональна історія була одним з найпоширеніших жанрів історіописання» ще з другої половини ХVІІІ ст., а «регіоналізм» властивий українцям як «стиль мислення та спосіб життя» [5], або ж «історична регіоналістика в Україні існує вже понад два століття, але донедавна вона не мала належного теоретико-методологічного обґрунтування» [2, с. 3].

Необхідно наголосити на принциповій різниці між історичною регіоналістикою, історичним краєзнавством (по суті, історією регіонів), з однієї сторони, та регіональною історією – з іншої. Для перших двох напрямів, достатньо традиційних для вітчизняного дискурсу, є характерним вивчення історичних процесів у конкретних регіонах у рамках логіки пояснення одиничного через ціле, проте в такому випадку залишається дуже багато «виключень» та «похибок». Парадигмальною відмінністю регіональної історії та її змістом як особливого підходу та дисципліни є більш глибоке розуміння цілого через його одиничний прояв, а відповідно це – не історія регіонів, а виявлення їх [11, с. 47]. Метою регіональної історії є пізнання цілісності через дослідження її окремих частин, тобто рух від «реконструкції окремих фактів до узагальнюючих «картинок», від «картинок» до історичної картини» [11, с. 62].

Історіографічний процес (у порівнянні з історичним) в регіональному вимірі має свою специфіку дослідження, викликану як «приналежністю «історіографічного» до мінливої сфери інтелектуального, так і наявною традицією прийомів історіографічного дослідження, яка зосереджена в основному на одиничних історичних текстах дуже обмеженого кола «видатних» авторів [3, с. 53]. Що ж до змісту терміна «історіографічний процес», то його було введено в науковий обіг ще в 1970–1980-х рр. Л. Кертманом на позначення процесу розвитку історичної науки. У зв'язку з останніми тенденціями розвитку історіографії та розширенням її предметного поля цей термін також почали трактувати в більш широкому значенні: так, на думку Т. М. Попової, «історіографічний процес – це історичне пізнання як складно-структуроване соціокогнітивне явище» [7].

Категорія «регіональна історіографія» вже стала предметом спеціального розгляду для вітчизняних дослідників. Першість у її застосуванні належить І. І. Колесник, для якої регіональна історіографія – це проекція поняття «локальна історія» на вивчення історії історичної науки; у ній поєднується «часткове та загальне, національне та тотальне в історії історичної науки. Це певний просторово-часовий вияв загального історіографічного процесу» [6, с. 66].

На думку Т. М. Попової, «... розвиток історичної науки в регіонах виступає в якості складової єдиного історіографічного процесу». Разом з тим дослідниця розглядає регіональний історіографічний процес як самодостатнє явище зі своїм неповторним обличчям [7, с. 313]. На дослідницькому рівні необхідно відділяти, наголошує Т. М. Попова, поняття регіональної історіографії як об'єкта вивчення від регіональної історіографії як результату пізнавального процесу [8].

Керівник Центру теоретико-методологічних проблем історичної регіоналістики НАНУ Я. В. Верменич зазначає, що «... регіональна історіографія України – це науковий напрям, який предметно досліджує закономірності становлення і розвитку історичної думки в певних, ustalених регіонах і процес дослідження регіональної специфічності», й тут же доповнює, що «... регіоналістика як науковий напрям щойно створюється і навіть на питання, що таке регіон, не має однозначної відповіді» [1, с. 249]. Досить актуально звучить заклик Я. В. Верменич «... відмежувати від регіональної історіографії, з одного боку, історіографію регіональних досліджень, а з другого – проблемну історіографію регіонів» [1, с. 253]. Проте ці заклики не вберегли від об'єднання такого роду досліджень під єдиною назвою «регіональна історіографія» та їх публікацій на сторінках «Регіональної історії України». До речі, створений при НАН України в 2006 р. Центр регіоналістики серед інших має за мету «дослідження основних закономірностей розвитку регіональної історіографії» [12], що можна розглядати (не беручи до уваги практичне втілення поставленого завдання) як факт інституціонального оформлення регіональної історіографії.

У сучасній вітчизняній науці роботи з регіональної історіографії у своїй більшості мають теоретичний характер і спрямовані на окреслення предметно-дисциплінарного поля дисципліни (за виключенням монографій Т. М. Попової [9] та О. І. Журби [4] з певними уточненнями, а також викладанням навчальних предметів з однойменною назвою у ДНУ ім. Олесь Гончара). Проте окрім теоретичних аспектів вітчизняні історики аналізують і деякі проблеми змістовного наповнення концепту «регіональна історіографія», серед яких можна виділити дві найбільш вагомні – це проблема історичного синтезу та власне історіографічного районування. Оскільки для регіонально-історичного підходу пізнання цілого є методологічним орієнтиром, то сам підхід, на думку Є. А. Чернова, є різновидом синтезуючого методу [10, с. 63].

Дійсно, перші спроби автора цих рядків застосувати регіональні підходи на практиці одразу продемонстрували необхідність застосування синтезу, а також складність реалізації цього завдання. Значне накопичення матеріалів із регіональної історіографії та майже повна відсутність спроб їх розгляду саме в такому ракурсі постійно ство-

рюють небезпеку для дослідника зануритись у той чи інший аспект (який, безсумнівно, може бути важливим та показовим), зупинитись на одній із десятків проблем регіонального історіографічного процесу, аналіз яких саме в сукупності (із виділенням специфічного та загального – для пізнання цілого) і є концептуальним завданням для дослідника регіональної історіографії.

Т. М. Попова відзначала, що «реконструкція» історії регіональної історіографії, яка здійснюється в результаті історіографічного синтезу, передбачає вивчення якнайширшого спектра проблем, таких як: структура проблематики історичних досліджень в регіоні, еволюція інфраструктури історичної науки в регіоні, роль університетських центрів в організації наукових досліджень та популяризації наукових знань, заснування архівних та бібліотечних фондів у регіоні; суспільний інтерес до історії у місцевому інтелектуальному середовищі, форми організації й діяльності істориків-аматорів, взаємозв'язок професійної науки із співтовариством дослідників-непрофесіоналів та ін. [8, с. 51].

Практично таке ж широке коло проблем дослідника порушила у своїй монографії з історії розвитку історіографії в Новоросійському університеті, у якій, проте, залишилась осторонь проблема окреслення кордонів досліджуваного регіону, його співвідношення з іншими регіонами і вписування його в певну цілісність [9].

Здається, теоретичні пошуки відповіді на запитання «що ж таке історіографічний регіон?» можуть бути нескінченними. Я. В. Верменич підкреслює, що регіоналістика на це запитання не має однозначної відповіді [1, с. 249]. Є. А. Чернов відзначає, що «регіон – це предмет пошуку для дослідника» [11, 42], а отже, актуальною є проблематика розробки критеріїв та принципів виділення регіонів.

Найбільш ґрунтовні дослідження з історіографічного районування належать О. І. Журбі, який пропонує використовувати самоідентифікацію еліти (соціальну, господарську, регіональну, мовнокультурну) як інструмент пошуку історіографічних регіонів, а також зважати на самосвідомість регіональних істориків, які «... певною мірою відображають історичну самосвідомість різних груп освічених кіл» [3, с. 55]. Автор наголошує на «ускладненості власне українського «історіографічного районування», яка визначається «... проблемністю однозначного районування власне «історичного», яке відзначалося нестабільністю, мінливістю, непогамовністю адміністративно-політичної, демографічної, культурно-релігійної, геополітичної, соціально-господарчої, нарешті освітньо-мовної ситуації на етнічно-українських землях» [3, с. 51].

Необхідно підкреслити, що, незважаючи на певні напрацювання теоретичного характеру, майже відсутні роботи, які б містили апро-

бацію регіональних підходів на практиці. Тож актуальною є перевірка концепту регіональної історіографії на конкретних матеріалах, одним із засобів якої може бути історичне моделювання. Так, автором даної статті була створена модель дослідження регіонального історіографічного процесу на основі власних напрацювань та розробок вищезгаданих дослідників (додаток). В основу розробки моделі було покладено широке розуміння регіонального історіографічного процесу, який розглядається як процес становлення та функціонування професійної історичної науки в контексті впливу регіональних соціокультурних факторів та інтелектуальних орієнтирів, а також процес поширення історичних знань відповідно до попиту на «історичне» в регіоні та особливостей регіональної самоідентичності та історичної пам'яті.

Розуміючи, що неможливо чітко й беззастережно окреслити територію історіографічного регіону, оскільки «історіографічне» в цьому випадку не територіальне, а осередкове» [3, с. 53], все ж вважаємо перспективним розгляд радіуса відцентрового культурного впливу та доцентрової віддачі від навколишніх територій як один із можливих критеріїв історіографічного районування. Відправними ж точками досліджень можуть стати університетські міста як осередки дисциплінарної організації історичної науки й центри поширення історичних знань та історичної культури.

Бібліографічні посилання

1. *Верменич Я.* Регіональна історіографія: зміст і структура поняття / Я. Верменич // Історіограф. дослідження в Україні. – Вип. 11. – К., 2002. – С. 249–256.
2. *Верменич Я. В.* Історична регіоналістика в Україні: теоретико-методологічні проблеми: автореф дис. ... д-ра іст. наук / Я. В. Верменич. – К., 2005.
3. *Журба О.* Проблеми історіографічного районування та пошуки регіональних ідентичностей / О. Журба // Регіональна історія України: зб. наук. ст. – Вип. 2. – К., 2008. – С. 47–58.
4. *Журба О. І.* Становлення української археографії: люди, ідеї інституції / О. І. Журба. – Д., 2003.
5. *Колесник І.* Регіональна історія в українській історіографії: практика та рефлексія / І. Колесник // Регіональна історія України: зб. наук. ст. – Вип. 1. – К., 2007. – С. 205–220.
6. *Колесник І. І.* «Регіональне» як чинник формування української національної історіографії / І. І. Колесник // Зап. іст. ф-тета ОГУ. – Одеса., 1995. – Вип. 1. – С. 66–79.
7. *Попова Т.* Історіографічний процес в регіональному измеренні: підходи і поняття / Т. Попова // Історико-географічні дослідження в Україні: зб. наук. праць. – Вип. 7. – К., 2004. – С. 290–324.
8. *Попова Т.* К аналізу регіональної історіографії: інституціональний похід / Т. Попова // Регіональна історія України: зб. наук. ст. – Вип. 1. – К., 2007. – С. 47–66.

9. *Попова Т. Н.* Историография в лицах, проблемах, дисциплинах: Из истории Новороссийского университета / Т. Н. Попова. – Одеса, 2007.
10. *Чернов Е. А.* Региональная история и историософия / Е. А. Чернов // Региональна історія України.: зб. наук. ст. – Вип. 2. – К., 2008. – С. 59–66.
11. *Чернов Е. А.* Региональная история: опыт теоретической интерпретации / Е. А. Чернов // Харків. історіограф. зб. – Вип. 8. – Х., 2006. – С. 38–48.
12. <http://www.history.org.ua/index.php?urlcrnt=projects/select.php&seriaName=regh>

ДОДАТОК

МОДЕЛЬ ДОСЛІДЖЕННЯ РЕГІОНАЛЬНОГО ІСТОРІОГРАФІЧНОГО ПРОЦЕСУ*

1. Соціокультурний та інтелектуальний простір регіону

- «радіус» культурного впливу центру регіону;
- специфіка регіонального простору;
- соціальний та етнічний склад населення, рід його занять, рівень міграцій;
- рівень грамотності та освіченості суспільства;
- характеристика місцевої інтелігенції;
- ціннісні орієнтири суспільства;
- ставлення громадськості до науки та просвіти.

2. Університетська історична наука

- чисельність викладачів та студентів факультету (динаміка);
- специфічні риси у викладанні та навчальній програмі;
- автохтонність місцевого цеху істориків;
- вклад приїжджих істориків у місцеву історіографію;
- типи істориків-професіоналів;
- наукові школи та місцеві традиції;
- найбільш розвинуті напрями історичної науки в даному регіоні;
- співпраця істориків регіону з виданнями різних рівнів (професійними та популярними, місцевими та центральними);
 - включення місцевих істориків до більш широких історіографічних кіл, наукові комунікації;
 - специфіка регіональної професійної історичної науки (тематика, методологія, колективний портрет історика даного регіону).

3. Товариства та установи, які проводили історичні дослідження

- Губернський статистичний комітет;
- Археологічні з'їзди;

- товариства історичного профілю (історико-філологічні, історичні, археологічні та ін.);
- Вчені архівні комісії;
- Наукові товариства (історичні секції);
- створення та функціонування музеїв.

4. «Неуніверситетські» історики в регіональному просторі

- типи «неуніверситетських» істориків;
- жанри робіт істориків-непрофесіоналів.

5. «Популярна» історія в регіоні

- ставлення громадськості до історії у даному соціокультурному просторі;
- історична література в місцевих бібліотеках;
- публічні й відкриті лекції з історичної тематики;
- взаємовідносини громадськості та місцевої корпорації істориків;
- історичні сюжети на сторінках місцевої преси;
- святкування ювілеїв та історичних дат у регіоні;
- історичні назви населених пунктів та вулиць, пам'ятники історичним діячам;
- приватне колекціонування;
- пожертвування та меценатство в галузі історичних досліджень;
- аматорські археологічні розкопки місцевого населення;
- історична складова фольклору (історичні пісні, легенди);
- особливості регіональної самоідентичності та історичної пам'яті.

Надійшла до редколегії 03.11.2011